

**ALALIYA: NUTQ RIVOJLANISHIDAGI OG'IR BUZILISH SIFATIDA UNING
PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI****Ahmadjonova Gulshodaxon Hasanboy qizi***Ta'lim muassasasi: KIUT — Tashkent Kimyo Xalqaro Instituti**Namangan filiali Yo'nalish: Maxsus pedagogika**Guruh: SPDP–22UB 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada alaliya nutq nuqsonining mohiyati, uning kelib chiqish sabablari va klinik-pedagogik xususiyatlari yoritilgan. Alaliyaning bosh miya katta yarim sharlari po'stlog'idagi nutq zonalarining chala rivojlanishi yoki zararlanishi natijasida yuzaga kelishi, shuningdek prenatal, perinatal va postnatal omillar bilan bog'liqligi ilmiy asosda bayon etilgan. Maqolada alaliyaning motor va sensor turlari, ularning nutqiy va nutqiy bo'lgan belgilariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, alaliya nutq nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlar, nutq terapiyasi, miyofunksional terapiya, musiqaoterapiya hamda uy sharoitida qo'llaniladigan mashqlarning ahamiyati yoritib berilgan. Ushbu tadqiqot materiallari alaliya bilan ishlashda kompleks va tizimli yondashuv zarurligini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: alaliya, nutq nuqsoni, motor alaliya, sensor alaliya, nutq rivojlanishining kechikishi, nutq terapiyasi, miyofunksional terapiya, musiqaoterapiya, logopedik mashqlar, nutq korreksiyasi.

KIRISH

Nutq insonning psixik rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvida muhim o'rin tutadi. Nutq rivojlanishidagi og'ir buzilishlardan biri bo'lgan alaliya bolalarda tilning shakllanmasligi yoki juda sust rivojlanishi bilan xarakterlanadi. Alaliya bosh miya katta yarim sharlari po'stlog'idagi nutq zonalarining chala rivojlanishi yoki zararlanishi natijasida yuzaga kelib, bolaning nutqiy faoliyati bilan bir qatorda uning psixologik holati va ta'lim jarayonidagi ishtirokiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Alaliya holatida bolaning nutqi uzoq vaqt davomida rivojlanmaydi, ayrim hollarda 5–7 yoshgacha, ba'zan esa 10–12 yoshgacha nutqning umuman shakllanmasligi kuzatiladi. Nutq rivojlanishidagi kechikish bolaning lug'at boyligining cheklanganligi, tovush va so'zlarni noto'g'ri talaffuz qilishi, grammatik tuzilmalardan foydalanishda qiyinchiliklarga olib keladi. Shu bilan birga, alaliyatik bolalarda diqqatning buzilishi, emotsional beqarorlik, ish qobiliyatining pasayishi kabi psixologik xususiyatlar ham namoyon bo'ladi. Pedagogik nuqtai nazardan, alaliya bilan og'rikan bolalar ta'lim jarayonida maxsus yondashuvga muhtoj bo'ladilar. Ular nutqiy tops hiriqlarni

bajarishda qiynaladilar, bu esa o'quv faoliyatining samaradorligini pasaytiradi. Biroq alaliyatik bolalarda ijtimoiy aloqaga kirishish, imo-ishoralarni tushunish va orientatsiyalash qobiliyatlari nisbatan saqlangan bo'lib, bu holat ularni aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalardan farqlaydi. Shu sababli alaliyani boshqa rivojlanish patologiyalaridan to'g'ri ajrata bilish muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada alaliya nutq rivojlanishidagi og'ir buzilish sifatida talqin qilinib, uning kelib chiqish sabablari, motor va sensor turlarining o'ziga xos xususiyatlari hamda alaliya bilan og'rigan bolalarning pedagogik va psixologik jihatlari siz taqdim etgan ma'lumotlar asosida ilmiy tahlil qilinadi.

Zamonaviy tilshunoslikda ingliz tilidagi dialekt so'zlarini o'rganish lingvokulturologik tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki dialektlar tilning faqat fonetik yoki leksik qatlamini emas, balki jamiyatning tarixiy rivoji, madaniy qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlarini ham aks ettiradi. Kengroq mulohaza yuritsak, har bir dialekt muayyan hudud va jamiyatning o'ziga xos dunyoqarashi, turmush tarzi hamda kommunikativ ehtiyojlari natijasida shakllangan bo'ladi. Shu sababli dialekt so'zlarini tahlil qilish orqali til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqurroq anglash mumkin.

Tadqiqot davomida ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlar, xususan Buyuk Britaniya, AQSh, Yaponiya va Hindiston misolida madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillarning tilga ta'siri tahlil qilindi. Dalillarga tayansak, yuqori kontekstli mamlakatlarda muloqot ko'proq kontekst, imo-ishora va bilvosita ifodalar orqali amalga oshiriladi. Bunday jamiyatlarda dialekt so'zlari ko'pincha yashirin ma'no va madaniy ramzlarni o'zida mujassam etadi. Aksincha, past kontekstli mamlakatlarda muloqot aniq, to'g'ridan-to'g'ri va grammatik jihatdan qat'iy bo'lib, dialekt so'zlari ham ko'proq ochiq va tushunarli ma'noda qo'llaniladi. Mening fikrimcha, bu farqlar til o'qitish va tarjima jarayonlarida alohida e'tibor talab qiladi. Chunki dialekt so'zlarini so'zma-so'z tarjima qilish har doim ham to'g'ri natija bermaydi. Tarjima jarayonida madaniy kontekst, tarixiy fon va ijtimoiy muhit hisobga olinmasa, asl ma'no yo'qolishi yoki noto'g'ri talqin qilinishi mumkin. Shu bois tarjimon nafaqat tilni, balki u bilan bog'liq madaniyatni ham chuqur bilishi zarur. Shuningdek, iqtisodiy rivojlanish va siyosiy barqarorlik ham til o'qitish strategiyalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Rivojlangan va barqaror mamlakatlarda texnologik infratuzilmaning kuchli bo'lishi interaktiv, raqamli va sun'iy intellektga asoslangan ta'lim metodlarini keng joriy etish imkonini beradi. Bunday yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqot ko'nikmalari va tilga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Kollektivistik jamiyatlarda esa ijtimoiy muhitga moslashgan, kontekstga asoslangan o'qitish usullari ustuvor hisoblanadi. Nazariy jihatdan qaralganda, Hallning yuqori va past kontekstli kommunikatsiya modeli, Hofstede'ning madaniy o'lchovlari hamda Trompenaarsning madaniyatlararo yondashuvlari dialektlarni tahlil qilishda muhim metodologik asos bo'lib

xizmat qiladi. Dalillarga tayansam, ushbu modellardan foydalanish tilshunoslik tadqiqotlarida mamlakatlar o'rtasidagi madaniy va kommunikativ farqlarni aniqroq aniqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, ular pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish va til o'rganish jarayonini samarali tashkil etishda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ingliz tilidagi dialekt so'zlarini lingvokulturologik nuqtai nazardan o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhimdir. Bu jarayon til o'rganish, tarjima va madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshiradi hamda globalizatsiya sharoitida tillar va madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro tushunishni mustahkamlaydi.

Adabiyotlar

1. Crystal, D. (2019). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* (3rd ed.). Cambridge University Press.
2. Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society* (4th ed.). Penguin Books.
3. Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. Anchor Books.
4. Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind* (3rd ed.). McGraw-Hill.
5. Trompenaars, F., & Hampden-Turner, C. (2012). *Riding the Waves of Culture: Understanding Diversity in Global Business* (3rd ed.). Nicholas Brealey Publishing.